

LIBRARY COPYRIGHT NOTICE

www.huc.edu/libraries

Regulated Warning

See Code of Federal Regulations, Title 37, Volume 1, Section 201.14:

The copyright law of the United States (title 17, United States Code) governs the making of photocopies or other reproductions of copyrighted material.

Under certain conditions specified in the law, libraries and archives are authorized to furnish a photocopy or other reproduction. One of these specific conditions is that the photocopy or reproduction is not to be “used for any purpose other than private study, scholarship, or research.” If a user makes a request for, or later uses, a photocopy or reproduction for purposes in excess of “fair use,” that user may be liable for copyright infringement.

This institution reserves the right to refuse to accept a copying order if, in its judgment, fulfillment of the order would involve violation of copyright law.

ראש פתנים

דוד קורות אייזענמענגער וספרו אשר כתב על היהודים.

בפת אָרונִי מְעַרְי יאמר גא ישראָל
בפת אָרונִי מְעַרְי גס לא יָקְלוּ לִי .
(תהלים קד"ט , א').

מאת

דוד כהנא.

ברמס ג. פ. פִּינֶס וישעי' צעדערבוים .
שנת ה'תרמ"ג ל"ק .

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.

Типо-Литография Г. Пиньса и Ис. Цедербаума, Литейн. пр. № 15
1883.

IN COLLECTION

Bm
585
E5.3K6

א.

בין כל המון צוררי ישראל שקמו בתוך העמים אחר חרבן בית שני, אשר כתבו ספרים מלאים תוך ומרמה לחרף ולגדף את עם ה' ואמונתו, לא נמצא אריב גדול כמו הצורר האשכנזי יאהאנן אנדרעאס אייזענמענגער, שחי במאה העברה. כל דברי הצוררים שהיו לפניו, הם רק כמר מדלי נגד דבריו הרעים; ותחת אשר הם חבקו כל ימיהם אשפות לבקש כל דבר רע בבני ישראל לעשות כמנו חומר לספריהם, הוציא אייזענמענגער זולל מוקר וכל דבר טוב שמצא בישראל הפך כרשעתו למשחת ולמרורת פתנים בקרבו, והרה עמל וחבל און לדבר על עם עביתו כרה בכל העולה על רוחו.

Дозволено цензурою, С.-Петербурга, 3-го Февраля 1883 года.

בשנת אלף תרנ"ה לסה"נ נולד הצורר הזה באשכנז בעיר מאנהיים. אביו היה נובה המכס הנסיך קארל לודוויג, וכאשר מת אביו ברבר בשנת תרס"ו⁽¹⁾ בא בנו יאהאנן אנדרעאס בן שתים עשרה שנה להיידעלבערג ושם למד בבית הספר, ובגלל משוקתו העזה לשפת עבר, מצא חן בעיני הנסיך קארל לודוויג, וישלח אותו על מוצאותיו לעבור בארצות שונות להשתלם בלמודים. ויעבור בהולנדיא ובאנגליא. מקומותיו היה אייזענמענגער איש בינוני, עיניו היו קטנות וחוממו קצר ואדמדם⁽²⁾. בשנת תר"פ החל אייזענמענגער להכין את עצמו לנסוע לארצות הקדם; אבל פתאם יפרה מחשבתו, כי שמע כי מת הנסיך, וישב לאמשמרדם.

ויהי כאשר ישב אייזענמענגער באמשמרדם וילך אל הרב לעדת האשכנזים ר' יוד לידא⁽³⁾ לדבר עמו בעניני הדת. אבל למורת רוחו, יספר אייזענמענגער בעצמו, שזמן מזה דברים רעים על אמונת הנוצרים, וגם ראה בעיניו כי בשנת תרפ"א מלווים שלשה נוצרים את בשר ערלתם ויבואו בברית היהודים, הדברים האלה מררו ת נפשו מאד, ויקבל על עצמו לחבר ספר גדול על דת היהודים לגלות לכל העולם את סודותיה, כדי להציל על ידי זה, לפי דבריו, את דת הנוצרים מאסון נורא⁽⁴⁾.

⁽¹⁾ מפני הקיטור עזבתי מכלן ולהלן את המספר אלף, ועל הקורא לדעת זאת.

⁽²⁾ עי' בספר "יודישע מערקווידיקטען" לשה' שוורץ חלק א' (ז' חל"ה).

⁽³⁾ מחבר ספרי "סעמי מלות", "עיר דוד", "עיר מקלט", "סוד ה'", "עין סה"ג דבת גדולים.

⁽⁴⁾ עי' בספרו "ענדעקטעס יודענמאוס" חלק א' (ז' חמ"ג).

השע עשרה שנה עמל אייזענמענגער ביגיעה רבה לחבר את ספרו, וקרא ברובה ספרי ישראל, קליפתם אכל ותוכם זרק, ועשה העתקות מן קצ"ו ספרים בשפת עבר מדפוסים שונים, עד שעלה ספרו לכמה אלפים דפים, ויקרא את שמו: „ענטדעקטעס יודענטהום“, בו שפך בוז וקלון על היהודים ואמונתם ודבר טרה על ספרי התלמוד והעליל כי מחרפים הם את דת הנוצרים, מדברים רעה על אמונת השלוש, ומלעיגים על דברי ברית „החדשה“, ועל כל מנהגי דת הנוצרים, ועוד הרבה בזבים אין מספר; ובכונה כתב את ספרו בלשון אשכנז ולא בשפת רומית הנהוגה אז בין חכמי העמים, כדי שלא יהיה ספרו כספר החתום להמון העם אשר מספרו רב, וירבו הקופצים עליו ויאסוף הוא ויורשיו אחריו הון רב; כי בכל דור ידור שונאי ישראל מרובים וכל מי שכותב עליהם מרורות ומרבה לספר בגנותם, הרי זה משוכה בעיניהם ונוחל אצלם שני עולמות. בשנת ת"ש מסר אייזענמענגער את ספרו לדפוס זעיר פֿראנקפורט דמאין על הוצאות עצמו, והדפיס ממנו שני אלפים וחמשים ספרים, והיה נכון ובטוח שימצא ברכה והצלחה במעשה ידיו ויהיה מאושר כל ימי חייו.

ב.

כאשר נודע ודבר ליהודי פֿראנקפורט דמאין, כי מסר הצורך הזה לדפוס את ספרו. המלא רעל וחמת פתנים—אחותם חיל ורעדה, כי עוד בשנה שלפני זה בקין, כמו רבים מן המון העם מרי נפש במחוז פֿרענקען ובזעיר באמבערג, ויתנפלו על היהודים וישללו את כל הונם ורכושם; גם העבירו קול כי המלך נתן צו לעשות ביהודים כרצונם. אך כאשר באו אחרי כן ג"כ בארמונות הנוצרים העשירים, כי מכיון שנתנה רשות למשחית אינו מבחין בין יהודי לנוצרי, אז יצאה פקודה מאת המלך במו" לחדש יאנואר לתפוש את ראשי השודדים ולעשות בהם שפטים⁽¹⁾, ע"י זה אפס השוד והחמס רק לעיני השמש, אבל בסתר בערה עוד אש הקנאה והתאווה בלב המון העם עד להשחית; והנה בא הצורך הזה בספרו להגדיל המדורה ולצקת עוד שמן על האש; ומו יודע כמה גזלות ורציחות היו יוצאות על ידו מחדש, על כן מהרו ראשי עדת פֿראנקפורט דמאין להודיע את פחדם ומוראם להרב שמשון ווערטהיימער סרסור המלך אשר ישב בעיר המלוכה וויען⁽²⁾ ויחלו את פניו לעמוד לימין אחיו בכל עוז ולעצור בעד הרעה בעוד מועד; ור' שמשון ווערטהיימער מער לא אחר רגע והגיש את מכתב בקשתו אל המלך לעפאפאלד הראשון, והראה לדעת באמת ובתמים שכל ספרי ישראל מדפוסים שונים כמו: פראג, גירינבערג, פֿראנקפורט דמאין, האמבורג, אמשטרדם, אימליא, פולניא וכדומה, כלם נדפסו

(1) ע"י במחמר הס' וואלף בשם „דער פראלעס אייזענמענגער“, נדפס במו"ע לפראנקל-גרענץ לשנת 1869 (ז' טע"ט).
 (2) הרב ווערטהיימער טעל ועשה הרבה טובות לעמו, ובעד כספו קנה בית הכנסת בעיר לייזענשטאדט באוגלחן; ע"י בספר „דיא געשיכטע דעס יודישען פאלקסס" להח' ז. בעק (ז' טס"ה).

ברשות המבקר מאת הממשלה, ואי אפשר שימצא בהם דבר רע, ובפרט נגד אמונת הנוצרים. גם העיר את און המלך כי ע"י ספרו של אייזענמענגער קל מאד לעורר את רוח העם עד שיקומו כלם כאיש אחד לעשות פרעות ושמות בארץ ולמרוד ג"כ במלכם; וחתם את דבריו כי על המלך לאסור מהר את הספר הזה לבל יצא לאור עולם⁽¹⁾.

דברי ווערטהיימער האלה הנאמרים באמת נכנסו בלב המלך, ותיכף ומיד בשנה הזאת ביום כ"א יולי, יצאה הפקודה מלפניו לתפוש את כל ספרי אייזענמענגער הנמצאים בבית הדפוס ולהניחם תחת המסגר עד שיחקר תוכן הספר הזה היטב ע"י חכמי הנוצרים יודעי שפת עבר ורבני ישראל. שמחת אייזענמענגער נהפכה פתאם לאבל, כי מלבד שהוציא את כל כספו על הדפסת ספרו, היה מוכרח עוד ללות מאת אוהבו שני אלפים פֿל⁽²⁾ ועדיין לא נשלם עוד ספרו בדפוס, כי נשבתה המלאכה באמצע ממעם המלך; והיהודים בפֿראנקפורט דמאין היו ששים ושמונים, כי ראו עין בעין שיש אלהים שופטים בארץ; וביותר חרה אפם על אייזענמענגער, כי כל ימי היותו בפֿראנקפורט דמאין חיו עמו באהבה ורעות, ויגלו לו את כל עניניהם, והוא הראה את אהבתו אליהם והניד להם בשפתי חלקות שנכון הוא לקבל עליו את דת היהודים, והדבר הזה נתפרסם כבר בכמה מקומות⁽³⁾ ובעת ראו לדאבון נפשם שהתעה אותם בערמתו להוציא עליהם אחרי כן את דבתו רעה לעיני כל העמים. ימים אחדים אחר הבהלה הראשונה התאושש אייזענמענגער והגיש מכתב בקשה אל המלך ויבקשורו להתיר את האיסור אשר שם על ספרו, למען יוכל להשלימו בדפוס, וידיעו כי שר הפאליץ נתן לו רשות להדפיסו; וגם גלה את אונו כי לפי דברי הספר השלישי מתורת משה⁽⁴⁾ וגם לפי חוקי המדינה: כל מי שישמע חרוף וגדוף על ה' ועל משריו ישו והעלמה מרים וכדומה, מחויב להגיד זאת, ואם לא יגיד ונשא עונו כאלו הוא בעצמו עשה זאת; וממעם זה ראה שמחויב הוא להוציא את ספרו לאור ולפרסם הדבר. על פי בקשתו זאת נתן המלך רשות להשלים את הדפסת הספר אבל בתנאי שישיבע אייזענמענגער שבועה חמורה שכל העלים שיודפסו מחדש ימסרו אחד אחד לידי הממשלה ויהיו מונחים תחת ידה עד שיחקר והדבר ע"י אנשים יודעי דבר⁽⁵⁾.

ג.

אחר הדברים האלה האיצו אייזענמענגער וסיעתו בהחכמים והנבונים למדור להתאסף ולחוות את משפטם על הספר, יען לבם היה בטוח שיוסגר הדבר לטובתו

(1) ע"י במחמר הס' וואלף (ז' טס"ב).
 (2) ע"י בס' הנזכר להח' שודס ח"א (ז' חל"א).
 (3) ע"י שודס בספרו הנזכר ח"א (ז' ח"ב) וכן כתב לוינערשטאדט, ע"י וואלף ח"ד (ז' טע"ב).
 (4) ע"י בס' ויקרא (ה' א').
 (5) ע"י וואלף במחמר הנזכר (ז' טס"ב).

והחליטו כי אייזענמענגער כתב כהונן והעתיק הכל אל נכון; ועוד עשה רשימה מכל ספרי ישראל הנזכרים בספרו ויזכיר באיזה שנה ואיזה מקום נדפסו ובאיזה דף נאמרו הדברים שהביא; ומה נחזק עוד? אבל היהודים בפראנקפורט דמאין אשר נקראו אל אספת הנבונים לא רצו לגלות את דעתם על הספר באמנם, כי אין להם כל דוספרים שהביא אייזענמענגער כדי לעיין בהם, ולקנותם בכספם אינם רוצים, ועוד כי לא הם יריבו עמו, כי אם ווערטהיימער בוויען.

ועל פי הדברים האלה דרש שר הממשלה מאת ווערטהיימער להגיד הוא את משפטו על הספר, ולקיים את דבריו בראיות נכוחות; אבל ווערטהיימער כתב עוד מכתב בקשה אל המלך והגיד לו כי אמנם נקל לו מאד להראות איך אייזענמענגער העתיק הרבה מקומות שלא כהונן מחסרון ידיעתו בשפת עבר, אך מרוב עסקיו לא יכול הוא בעצמו לעשות זאת; ואם טוב הדבר בעיני המלך יקרא אספת רבנים ויגביל להם זמן רב על הענין הזה, ואז יצא כנגדו צדק. רק כעת מה נקל לעורר ע"י הספר הזה את רוח העם מחדש, לעשות פרעות בארץ כמו שעשו לפניו במחוז פֶרענקען אשר גזלו את אוצרות בר של המלך⁽¹⁾.

כאשר גודע לאייזענמענגער כי ווערטהיימער לא רצה להגיד את משפטו על הספר, אז יצא מיד לתבוע מן היהודים את כספו שאבדו בענין הרע הזה; וישמעון כי חוב עמלו. שונע בחבור ספרו הגדול ובכתיבתו, גרם לו כאב במתנים ומחלת האבן ומרה שחורה, ולכתחלה לא היה לוקח. בעד עבודתו הרבה עשרת אלפים מהאלער, רק עתה בדיעבד יקח. בעד עבודתו עשרת אלפים פֶלארין, מלבד שבר הדפסה ושאר הוצאות חמש עשרה אלפים וחמש מאות ושמננים ושישה פֶלארין עם שלשה קר, בכך יירוש מעת כ"ה אלפים ותקפ"ו פֶלאר עם שלשה קר⁽²⁾. נקל לשער כי לא רצו היהודים ובראשם ווערטהיימער להשלים עמו ולשלם לו בחנם ולא דבר סך עצום כזה כפי ששעלה על רוחו. כראות אייזענמענגער שתחלתו נכונה החל עוד הפעם לעורר את שר הממשלה בפראנקפורט דמאין, כי ימסור מהר את ספרו לפני נבונים ולראות שלא ידעו היהודים מי נמי הם, לבל יעשו עול כדרכם.

אחרי כן הביא אייזענמענגער מכתבים משני פראַפֶעסאָרען מכת דיעוואיטען שם האחד היה פֶרידריך פֶינקע מורה שפת עבר במאייץ, ושם השני קאספער קאמט מוירצבורג; והם העידו במכתביהם שקראו בספרו ומצאו אותו טוב מאד; גם הגיש אייזענמענגער עוד מכתב בקשה לחמלך אדות ספרו, והנסך יאחז ויילחעלם מפֶלארין וחסף בכתב ידו לאמר: כי נחזק להחיר את הספר הזה מהר ממאסרו. ולתת להמחבר רשות עליו, ולדעתו שר הממשלה בפראנקפורט דמאין מתרשל בדבר, רק כדי לעשות רצון היהודים. אבל שר הממשלה בפראנקפורט התנצל ונתן מעם מדוע לא יחיש מעשהו, באמרו כי עוד יחסרו לו הרבה ספרים הנזכרים בספר הזה; גם שלח את הספר להפראַפֶעסאָר מגיעסען ולהפראַפֶעסאָר קמאייץ, ולששה רבנים שיוחו את דעתם.

⁽¹⁾ וואָלף במאמרו המזכר (דף ט"ג).

⁽²⁾ וואָלף (דף ט"ה) ושודט במאמרו (דף ט"ו).

שר הממשלה בפראנקפורט דמאין דרש עוד הפעם מווערטהיימער שיגיד את משפטו על הספר; אבל הוא התנצל כי ארבעה חדשים ישב בעסק המלוכה בברעסלא ואין לו עת לשים עין בעת על הספר, ובכל נפשו יבקש לחבות עוד; והיהודים בפראנקפורט דמאין נערו את חצנם ולא רצו לחוות דעתם ולהתערב בענין הזה כלל. סבת הדבר היא—לא באשר יחשבו מנדיהם שיפחדו לצאת נגד אייזענמענגער וספרו, יען לא יוכלו להראות לו את שגגתו וסבלתו⁽¹⁾, כי באמת מה נקל היה להם לעשות זאת; אבל הנה ראו שכל הראיות שבעולם לא יועילו להם להראות את צדקתם, כמו שלא נטהרו עוד מן עלילת הדם אשר בהבל יסודה, וידעו במח שמרוב קנאה ושנאה אין איש מן העמים יתן און קשבת לדבריהם, ויצאו עוד חייבים בדיו וידם על ראשם, ועל כן מצאו בשפלם שטוב לחשות כעת ולחכות עד עת קץ, שכל העמים ישפטו מישרים, ויכירו את צדקת ישרון וכל הרשעה כעשן תבלה מן הארץ.

ד.

ספרו זה של אייזענמענגער שהרעיש אז את העולם, נחלק לשני חלקים, ונדפסו בתבנית רביעית, ומחזיק לערך אלף ושבעים דפים, ומתחל ועד כלה אין בו מתום. דבריו לוקחו מספרים שונים ועיר שם ועיר שם, בלי סדר ומשטר. כלל⁽²⁾ פתח בכד וסיים בחבית, וערבב אותם זה בזה ומה אותם בשיח תפל ויעשה את ספרו לגועל נפש, וכל דבריו תהו ובהו ומה מראשם ועד סופם, יען מלבד שהיה המחבר הזה נעור וריק משאר החכמות, כמו שהורו עליו אהוביו⁽³⁾, היה ג"כ איש בער ועם הארץ בספרות ישראל, וביותר בדברי חז"ל בהתלמודים והמדרשים; לא ידע אף מעט מתולדות ישרון ולא הבין מאומה מסדר הדורות, ויהי נבער מדעת כמו כל צוררי ישראל שהיו לפניו ורבים אחריו; לא ידע אייזענמענגער שרתלמוד לא נעשה בפעם אחת ולא איש אחד חברו, רק נאספו ונלקטו דבריו אחת לאחת, ויותר מאלף שנה, והתחלתו היתה חמש מאות שנה לפני לידת הנוצרי, והשלמתו כבבל חמש מאות שנה אחריו, ויותר מאלף אנשים בעתים שונות עמלו בו⁽⁴⁾; לא ידע כי התלמוד נחלק לשנים: להלכה, ואגדה, ואין למדין מן האגדה כמו שהורו חז"ל

⁽¹⁾ שודט בס' המזכר (דף ט"ז).

⁽²⁾ דרכו וסגנונו של אייזענ' הראה לנו אל נכון שה' מ' יואל; עיין בס' 'גוטשטעטן' איבער דעם תלמוד (דף י"ד) [כי דרכו היה לכתוב לדוגמא בלשון כזה: "יעקב צאחטע יאמר וכו'"; אך בלויזט מיהלפך נאמר וכו'"; וואלסער פאן דער פאנעלונזיע יאמר כך וכו'". אבל צאחטע נאמר וכו'"; "בעדעקער יאמר וכו'"; "לייבניץ הגיד כך"; ובקאלדערדאטס נאמר כך; והא לך דאס ענדעקטע דייטשטאטס].

⁽³⁾ שודט בס' המזכר (דף ט"ה, הקעה) והס' דיעטעגנאץ בספרו Judaei Con. (דף ק"ה).

⁽⁴⁾ עיין בספר האנדערשטען לוגד ערשטע געזאממעלטע אויסגאבען דעם צאנזלישעם תלמוד להס' לעברעכט (דף ג' ד' ט"ו).

בעצמם⁽¹⁾ ולא כל הנאמר בתלמוד מחייב היהודי להאמין או לעשות, כי יש בו הרבה דברים על דעת יחיד, ואין הלכה כמותו, והעיקר הוא רק מה שנפסק להלכה לדורות, ויחיד ורבים הלכה כרבים.

אייזענעמגענער לא ידע להבדיל בין מאמר למאמר ובין איש לאיש, ודברי חז"ל שהיו עוד קודם לידת הנוצרי היו דומים בעיניו לדברי מקובל אחד שחי אלף וחמש מאות שנה אחריו וערבב את דבריהם זה בזה, כאילו היו שניהם בזמן ובמקום אחד, וכל דבר שמצא בספרי ישראל עשה לעיקר גדול בדת; ומלבד זאת היה בפשטות הדיוט ועם הארץ גמור, ומעולם לא קרא פרק אחד או משנה אחת בסדר, ולא ידע ולא הבין את דברי חז"ל היקרים, לא שפתם ולא מליצתם וכונתם; ועליו אמר חז"ל אל נכון; נוי שעוסק בתורה חייב מיתה⁽²⁾ כמו שהעתיק למשל: מרגלא בפומיה דאביי⁽³⁾ שהוא מלשון מרגליות; וכן חתיק עוד מאמר אחד כחז"ל; "מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד"; ויאמר בצחוק כי לפי דבריהם, מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו רק מקום ד' אמות ללכת⁽⁴⁾, ובאמת מי לא יצחק על זקן וכסיל זה, שלא ידע מה שנודע לתנוקות של בית רבן, כי כונת "הלכה" היא פה לתלמוד תורה והלכות ולא ללכת; ומה יקרו דברי חז"ל, לכל יעלה על הדעת לחשוב אחרי שחרב הבית ובטלו הקרבנות אפסה ח"י דת ישראל, וע"כ הורו אל נכון כי לא הקרבנות הוא העיקר רק לתלמוד התורה וחלכות, ומיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה אלא ד' אמות של הלכה, ולזאת אמרו מקודם: "אוהב ה' את שערי ציון וגו' — אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה".

ואחר ששפך בספרו בוז וקלון על התלמוד בפרק שלם כאיש משוגע יחסר דעת, והביא הרבה מאמרים יקרים ממנו והפך אותם למשחית בסבלותו, יאמר בסוף: "אחרי שהתלמוד ספר רע מאד, איך נאמר עליו במסכתא קדושין 'תלמוד

⁽¹⁾ עיין בס' "מאור עינים" לר' עזריה מן האדומים ח"ג אמרי צניח פרק ט"ו, כל דברי חז"ל אודות אגדות באריכות.

⁽²⁾ סנהדרין כ"ט א'; אבל כוונת חז"ל כמו שפירש הרמב"ם אל נכון, שהוא מיתה בידי שמים, ולשון זה רגיל בפי חז"ל כמו (ברכות ע"ב): "העובר על דברי חכמים חייב מיתה"; ועיין עוד בס' זרעב ח"ב (ד' פ"ד), כי כונת חז"ל בזה: אם העב"ם לומד ועוסק בחורב רק להקל ולחמק, לא יומת — ונשא עונו; אך אם כוונתו לדעת את חורב ה' בחמס, עליו אמרו חז"ל (ב"ק ל"א) נכרי ועוסק בחורב הרי הוא ככ"ג.

⁽³⁾ עיין בס' עטרת דוד יודענאס ח"א (ד' תרכ"ז).

⁽⁴⁾ עיין בס' הזכר ח"א (ד' כ"ד) ובגמ' ברכות (ח' ע"א). אחרי אייזענעמגענער ללך בעור הדיוט וגם הארץ הכרויטור ראהלינג בספרו "דער תלמוד-יודע" (ד' ת"צ) הולאס ו' כי כל ידיעתו בספרות ישראל לקח מאייזענעמגענער ונתן אחריו כעור אחר פסח, וכמו שבייז אייזענעמגענער בשעתו את מקום המאמר הזה דף י"א, במקום דף ח', כן העור ראהלינג שנתן אחריו כתב ג"כ כמוהו דף י"א, במקום דף ח', כי לא ראה את התלמוד מעולם.

גדול, שהתלמוד מביא לידי מעשה; ומפני מה גדול ספר התלמוד כל כך? ⁽¹⁾ אבל לבשתו לא ידע גם פה מה שחתנוקות יודעין, והוא דומה בזה להקאפוציגער העניקים סעינים שהיה לפניו, שחשב בסבלותו שהתלמוד הוא אדם ולא ספר, ואמר בזה"ל: "הרב חב תלמוד אומר כך". ודברי חז"ל האלה נאמרו אחר מלחמות בר כוכבא, כאשר חשב המלך האכזרי אדריאן על היהודים לאבדם, וגזר על שבת, מילה ולמוד תורה, ואז נאספו חכמי ישראל בעלות בית נתנה בלוד, וחקרו ודרשו בענין הזה: אם תלמוד גדול או מעשה גדול? והכונה על איזה משניהם מתייב היהודי למסור נפשו כעת, אם על שמירת המצות, כמו: שבת מילה וכדומה, או על למוד תורה, ופסקו שם להלכה "תלמוד גדול", שהתלמוד מביא לידי מעשה אחרי כן, ואם לא ילמדו תורת ה' ישארו בורים גמורים, ויתערבו בע"א ויעלו בתיהו, אבל התורה שבתוך מעיהם תנן ותסך עליהם לעולם.

ה.

מכל מאמרי חז"ל שיש בהם למוד המוסר ואוחרת ההנהגה הטובה לכל אדם שנברא בצלם בין שהוא בן ברית ובין שאינו בן ברית לא זכר אייזענעמגענער מאומה וזכר אותם בכונה תחת לשונו, כמו המאמרים היקרים: אסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעת עב"ם⁽²⁾, כל הכופר בעב"ם נקרא יהודי; מנחמים אבלי עב"ם, ומספידים מתי עב"ם מפני דרכי שלום וכדומה⁽³⁾, רק העתיק מהם מאמרים מקוטעים ולא הושלים אותם בכונה לעור עינים ולשון בזה אור לחשך, להראות שהם מלאים קנאה ושנאה נגד כל העמים; כמו שעשה במאמר הזה: ר' אליעזר אומר כל הגוים אין להם חלק לעולם הבא⁽⁴⁾ ושחק ולא הזכיר את דברי בר פלוגתא ר' יהושע שאמר מיד: אילו אמר הכתוב ישונו וגו' ושחק, הייתי אומר כדברך, עכשיו שאמר הכתוב שכי אלהים, הא יש צדיקים באומות העולם שיש להן חלק לעולם הבא⁽⁵⁾ וכן הלכה כמותו כי זה כלל ר' אליעזר ור' יהושע הלכה כר' יהושע. ובאמת שניהם היו מיד אחר חרבן הבית, והם ראו בעיניהם מה שעשו הרומיים האכזרים לעמם, ומרוב בעסו עליהם רצה ר' אליעזר לקחת את נקמתו מהם ואמר שאין לע"א חלק

⁽¹⁾ עמוד. יודענאס ח"א (ד' תנ"ג).

⁽²⁾ ואם ראה את עולמו מוכרח להזכיר חיה מהם הזכירם בלחצר יד, כמו שהביא את המאמר הזה: אסור לגנוב דעת וכו' בשם הסמ"ג, ולא זכר כי מקורו הוא בתלמוד בשם חולין וכו', עיין בספרו עטרת דוד יודענאס ח"ב (ד' תתק"ד).

⁽³⁾ עיין חולין (ד' ז"ד) מגילה (ד' י"ג) וחוספתא גמין (פרק ג') והלשון: "מפני דרכי שלום" רגיל בפי חז"ל ג"כ על ישראל, כמו אין ממשיכין הכהנים מפני דרכי שלום (שקלים כ') מערבין בחללות מפני דרכי שלום (ירוש' עירובין פ"ה) וכדומה.

⁽⁴⁾ בס' עטרת דוד יודענאס ח"ב (ד' ר"ג).

⁽⁵⁾ עיין חוספתא סנהדרין פ' ג'; ומזה בגמרא סנהדרין (ד' ק"ה) חסיד אומות העולם יש להם חלק לעולם הבא.

לעולם הבא⁽¹⁾, אך ר' יהושע אשר אהבת אדם מצאה קן לה בלבו אמר גם או חסדי אומות העולם יש להם חלק לעולם הבא.

ובכל מקום שמצא אייזעמנגער שאמרו חז"ל בתלמוד ומדרש דברים רעים על עובדי אלילים וכינו אותם בשם: אדום, עשו, עכו"ם, רבני, נוי, יון, וכדומה, אשר מיסדי אמונת הנוצרים קראו אותם כלבים⁽²⁾ יצא אייזעמנגער להראות בסבלותו כי כוננת חז"ל היתה רק על הנוצרים, כאילו כל התנאים והאמוראים הנזכרים בתלמוד ומדרש, היו כלם בזמן ומקום אחד באיראפא מיד אחר מסע הצלב וראו בעיניהם את כל הרעות שעשו הנוצרים להם, ומרוב חמתם וקנאתם יצאו כלם לדבר עליהם רעה; ולא שם על לבו לדעת שהתלמוד נגמר בבבל חמש מאות שנה אחר לידת הנוצרי, ומלבד כתות רעות אחדות שקמו אז ביניהם כמו: מינים, אביונים, נגאסטיקער וכדומה, לא ירעו בעלי התלמוד מן הנוצרים כלל, כי לא נתפרסמה עוד בימיהם כל כך דת הנוצרית בעולם⁽³⁾ ואף מה שנמצא אצלם שהגידו על ישו, אינו מסכים כלל עם הנאמר בברית החדשה, כאשר הוכיח היטב כבר רבינו יהואל מפריס לפני המלך לודוויג התשיעי מצרפת, ואמר: כי ישו הנזכר בתלמוד, איננו זה אשר יאמינו בו הנוצרים, כי ישו אחר היה⁽⁴⁾ ובאמת דברי חז"ל יסבירו רק על העמים עובדי אלילים הקדמונים אשר ישבו בתוכם, והם היו פראים ואכזרים ומשחתי המדות מאד, וחורו להלכה אך להתנהג עמם, על פי הכלל הנכון: הבא להרגך השכם

⁽¹⁾ ר"ל לא שלם תמיד ברוחו לעמוד נגד הכעס והכזון, ונראה כי לא נחבשים להסיר חסרונם זה, ולכן אמר אל תהי נוח לכעס; עיין בס' דרכי המסכה (דף פ"א) ומעטם זה אמר ר' שמעון בן יוחאי בחמתו נגד הרומיים: טוב שבנוס הסוג; (מכילתא פ' בשלח) והכוונה כמו שמפורסם בירושלמי סוף קדושין—בשעה מלחמה; וכן הוא ג"כ במ"ס סופרים (פ' ט"ו בסוף) עיין הוצאות הח' מילנער. והיטב הוכיח הגאון סי"ר ע"פ נוסח רש"י ולפי המשך הענין—שהכוונה על המזכיר; ויהיה אך שהיה נחוצו לנו לדעת שזאת אמר ר' שמעון בן יוחאי תלמיד ר' עקיבא שהיה מעשרה רבני מלכות, ואף בבית האסורים לא עזב את רבו ר"ע ולמד מורס מפיו (פסחים ז' קי"ב) ופעם דבר ר' יהודה בשבט הרומיים, ור"ש בן יוחאי הפך השבט לגנות, ונדע הדבר למלכות וגזרו עליו מיתה, ונחבא ר"ש במערה ו"כ שנה ואכל חרובין, וכל דבריו יסבירו רק על הרומיים שביתו, כי היה בימי המלך האכזרי אדריאן, ומרוב כעסו עליהם הגיד זאת; ומה כחבו הנזכרים על הישועהאליס כאשר ענו אותם באכזריות ממה?

⁽²⁾ עיין ברית החדשה מהי (ט"ו כ"ו).

⁽³⁾ עיין בס' קורות כנסיה הנוצרים מאת הח' נעלדער חלק ד' (דף מ"ט עד נ"ה).
⁽⁴⁾ עיין בס' ויכוח רבינו יוחאל מפריס, נדפס בקהארג שנת תרל"ג; ועיין בס' מרפא לשון מר' זלמן לבי מאוסנהויזען ז"ל שנדפס בווארשא ג"כ שנת תרל"ג, מה שמצינו שם עשר ראיות חזקות על זאת, עיין שם (דף ח') ועיקר כי זה יסו הנזכר בתלמוד היה פמו מאה ושלושים שנה לפני ישו משיח הנוצרים אשר נולד בימי הורדוס; ואייזעמנגער יאל נגד ר' זלמן לבי הנזכר ברוב כעס וממה (עיין בס' ח"א דף רכ"ה) אך כל דבריו המה מהבול יחד, ודברי ר' זלמן לבי נכונים מאוד.

להרגו, ובמדה שאדם מורד מורדין לו; וכאשר התנהגו העמים ע"א עמם ביושר במדה קטנה, אז הראו את אהבתם אליהם במדה גדולה, כי בני ישראל לא היו אכזרים מעולם.

ואחר שהפש אייזעמנגער בחפש מחופש בכל ספרי ישראל ולא מצא לדאבון נפשו שום מקום או עכ"פ רמז שהיהודים יצרכו לרם נוצרים, לא ידע ככל זאת בשט והגיד: אמנם בספר תורת משה נאמר לאכל הרם, אך כאשר סופרים גדולים מן הנוצרים כתבו כי הרבה ילדים נהרגו לפני פסח, ע"כ יש להאמין בדבר הזה, ויכול להיות כמו שנתלה ישו, כן יתלו ג"כ בעת ילדי הנוצרים לפני פסח⁽¹⁾, ויש עוד בספר הזה שקרים והבלים אין קץ, אבל הם מלהזכיר אותם ולאבר עליהם תומן. וממקור משחת ורפש הזה ישתו כיום בצמא כל צוררי ישראל הרבים, ויכתירו את שם אייזעמנגער תחת שפתם כדי לנגוב דעת הכריות ולהתעות את העם בשקר, כי בקיאים הם וממקורם הראשון שאבו את הדברים שהם מביאים⁽²⁾.

ו.

ואייזעמנגער לא נח ולא שקט ובכל מאמצי בחו השתדל להחיר את האמור אשר חל על ספרו, למען ישבע טוב בעמלו והיה דומה לשכור שעומד אצל חבית יין וידי אסורות; ובי"ג יוני תש"ב כתב עוד מכתב בקשה אל המלך, והגיד לו כי רבני ישראל אשר אליהם נשלח ספרו לבחון אותו החרישו עד מה ולא ענו מאומה, וזאת לאות כי אין בידם כח לצאת נגדו ולהראות לו מה ששנה לפי דעתם וע"כ מחויבים היהודים בעת לשלם לו את כל נזקו, אשר עשה לו על כך מ"ב אלפים פלאר, ובעד אשר חרפו את שמו והוציאו עליו דבה בתנם ישלמו לו עוד שלשים אלף פלאר⁽³⁾ וציר ממשלת פרייסען השר בארטהאלדי יצא במצות מלכו להשתדל אצל המלך בווינן לשכות הספר, אך כל עמלו היה לריק, עד שהמלך מפרייסען פרייריך הראשון כתב בעצמו במ' סעפמ' תש"ב מכתב לחמלך מעסמרייך ובקש בעד אייזעמנגער, והגיד לו כי הרבה מחבמי הקאמולין ראו את הספר הזה ונתנו הסכמותיהם עליו שאין בו דבר רעה נגד אמונת הנוצרים, ורק יראה את מעותי היהודים, וכל הנבונים בעם יחכו להספר בכליון עינים, ואם למענו יעש ויוציא את הספר הזה לחפשי, לא ישכח חסרו לנצח⁽⁴⁾.

אבל מלך עסמרייך לא שת לבו גם לבקשת מלך פרייסען ולא רצה להוציא את הספר הזה לחפשי, וכפי הנראה חבו דברי ווערטהיימער שורש בלבו,

⁽¹⁾ עטנד. יודענטהוס ח"ב (דף חכ"ו).

⁽²⁾ ובדלשם חיארני, פאוויליקאווסקי. ודלשלינג ועוד ועוד; וכלל זה נקום בידך, טעם הדיונים ועמי הארץ כאלה בספרות ישראל אין לסמוכה כלל, רק נחוצו לנחום לוחם מחלה כילד קטן אם יודעים לקרוא עברית, ודי בזה.

⁽³⁾ עיין במאמר הנזכר מוואלף (דף ח"ב).

⁽⁴⁾ עיין במאמר הנזכר מוואלף.

ועוד דברי אחרים מהכמי הנוצרים, אשר הראו לדעת שיוכל לצאת ע"י הספר הזה פרעות בעם¹ ויכול להיות שראה המלך מעסטרייך שזאת כוונת מלך פרייסען לעשות תחלה פרעות ואי סדרים בארצו, ואחרי כן יקרא עליו מלחמה, כנהוג בעולם; גם רבים מבני הקאמולין בווען דברו דעה על הספר, ואולי צדה עינם או לראות כי כל השמחה הזאת יצאה מאיש פרוטסטנט, ולא מהם; ובראות אייזענמענגער למרות רוחו שאפס כל תקות לראות את ספרו, אז לבש שארית כחו והגיש עוד מכתב בקשה אל מלך עסטרייך ב"ג אויגוסט חש"ג; וכמעט ככה בדמעות שליש והתרפס וחלה את פניו שיוציא בחסרו לחפשי את ספרו שעמל בו זה כמה שנים, כי שמע לתונת נפשו שברוולנדא ידפיסו את הספר כעת שלא ברשותו; וגם הנסיך יאזואנוס ווילהעלם מפפאלטין בקש בעדו עוד הפעם; ובן ציר ממשלת פרייסען; ואחר כל עמלם הרב לא צלח להם ולאייזענמענגער מאומה, רק המלך צוה להשר מפראנקפורט דמיין שישלה אליו לווען שלשה ספרים מספרו, והשאר ישארו תחת חמסור במקורם.

אחרית הדבר לא זכה אייזענמענגער לראות, כי בכ"ב לירח דעצעמבר חש"ג מת פתאום בעיר היידעלבערג במיתה חמומה. בן נ"א שנה בלא בנים; ולמרות רוחו לא ראה את ספרו חפשי אף זמן מצער, וראבון לבו זה קיצר ימיו כאשר הענידו עליו אוהביו² כי לא יכול לשאת הכעס והחמה אשר הסב לו הענין הזה; ובאמת חשב הצורך הזה לעור את עיני הממשלה וכתב בסוף ספרו, כי נחוצו לראות להביא את היהודים ברת הנוצרים לא בחוק יד וברציחה³. אבל מי לא ראה את מחשבתו הרעה אשר חשב על היהודים, וכל דבריו הם רק לפנים, כי כמעט יקראו המון העם רק את שער הספר, ובפרט שתיים ושלוש דלתות, יתמלאו עברה וזעם על היהודים עד להשחית, ולא יאבו לראות ולשמע עוד מה שכתב בסוף ספרו לעור העינים.

י.

אחר מות אייזענמענגער באו יורשיו במכתב בקשה אל מלך פרייסען ויחלו פניו מאד כי יעמוד לימינם, וגם ישתדל בעדם כי תקח ממשלת עסטרייך ערבון מאת היהודי שמואל אפנהיים על הכסף הרב אשר ידרשו מן היהודים. שמואל אפנהיים היה באמת עשיר גדול, וישוב בווען⁴ ויורשי אייזענמענגער חשדוהו כי הוא גרם לאייזענמענגער את כל זאת. אבל באמת הוא לא התערב בענין הזה כלל, רק חשקו היה ר' שמשון ווערטהיימער; ומלך פרייסען יצא עוד הפעם להשתדל בעד יורשי אייזענמענגער וכתב בכ"ה לחדש אפריל 1705 מכתב לעאפאלד קיסר עסטרייך להוציא כעת את הספר לחפשי, כי אין לפחד כלל פן תצאנה פרעות בעם, והספר

¹ שודט נס' המזכר ח"א (ד' ת"י) ונמכתב המלך מפרייסען נדפס נס' חס' ח"ג (ד' ת"י).

² ענקד. יודענסוס ח"ט (ד' ת"י).

³ כמו הגוף של, והנסיך קריסטוף גאדענוס; עיין וואלף (ד' ת"י).

⁴ שודט חלק א' (ד' ת"י).

הזה יחזק את מוסדי דת הנוצרים ויראה את מעותי היהודים, ועליהם לשלם להיורשים כל חסרון ביסם¹.

אבל לא הספיק לו השעה להקיסר לעאפאלד להשיב על מכתבו, כי בה מאי 1705 מת, וימלוך תחתיו בנו יוסף הראשון, ומיד כתב הנסיך פראנץ ממאניץ ב' מערץ 1806 להקיסר החדש, והוזהר אותו מאד לבל יוציא את הספר הזה לחפשי, יען אחר הפרעות שהיו בבאמבערג נקל לעורר על ידו את חמת העם ויעשו מרד, ומבתי הקטנים ילכו אל ארמנות השרים; וממעט זה נתן הקיסר צו בכ"ב דעצעמבר 1707 לאסור ביתר עז את הספר הזה, ובבית אחד בפראנקל דמאין היו מונחים כל הספרים תחת המסגר, והשר מפראנקפורט שאל את הקיסר מי ישלם תשעים וששה טהאלער המגיעים לבעל הבית אשר שם הספרים מונחים; גם המדפיס בא כעת לתבוע את יתר הכסף שנשאר אייזענמענגער חייב לו בעד הדפסת ספרו.

ובשנת 1708 י"ט מארץ כתב מלך פרייסען עוד הפעם אל קיסר עסטרייך אקות הספר, והניד לו עוד הפעם כי כוונת הספר רק לחזק את דת הנוצרים, ולהחזיר למוטב את הלבבות שנתרחקו, ועל הספר הזה הוציא המחבר את כל כספו ומת מרוב ענמת נפש. אבל גם בפעם הזאת לא עשו דבריו פרי, והספר נשאר תחת המסגר כאשר עד כה. אולם בשנת 1711 ב"ו אפריל מת הקיסר יוסף הראשון במחלת האבעבועות, ובטרם שנבחר קיסר חדש משלו בתוך כך שרים אחרים על העם, הנקראים וויקאריאט; והנסיך יאזואנוס ווילהעלם מפפאלטין אשר היה מכבד המליץ יושר של אייזענמענגער היה מן השרים האלה, ומיד נתן צו ביום ל' יוני 1711 להוציא את ספרי אייזענמענגער לחפשי, ולמסור אותם לידי יורשיו, ועל היהודים מפראנקל דמ' לבוא לפני שרי הוויקאריאט ולעשות פשר עם יורשי אייזענמענגער; אבל כאשר לא באו יהודי פראנקפורט לפני שרי הוויקאריאט, אז יצאה פקודה מאתם ב"ו דעצעמבר להוציא את הספר הזה לחפשי².

אבל בטרם שבאו יורשי אייזענמענגער להוציא את הספר ממאסרו חלף חוויי קאריאט ויקס מלך חדש ושמו קארל הששי, וע"י זה לתונת נפשם נשאר הספר במאסרו כמקודם. בין כה וכה נדפס הספר הזה מחדש בעיר קעניגסבערג בפרייסען בהוצאות המלך³. אך הספר הזה כבר אבד מעמו בעת ההיא ולא יכול לעשות עוד רושם בעולם כמו שהיה עושה לפנים, כי כבר עבר הזמן. יורשי אייזענמענגער באו אז עוד הפעם בבקשתם אל המלך אבל לא הצליחו מאומה, והספר לא ראה אור. כה היה מצב הענין שנים אחדות עד שכמעט נשכח הדבר, אך בכ"ב יוני 1725 בא עוד הנסיך מפפאלטין והמליץ של ממשלת פרייסען לעמוד לימין הספר ולהוכיח נשכחות, אבל גם בפעם הזאת היה כל עמלם לריק; ובשנת 1734 כ"ז אויגוסט צוה מלך פרייסען אל ציר ממשלתו להשתדל עוד הפעם בדבר יורשי אייזענמענגער ולהשיב להם את

¹ המכתב הזה נדפס נס' המזכר משודט ח"ט (ד' ת"י).

² וואלף במאמרו (ד' ת"י).

³ שודט ח"א (ד' ת"י).

המפרים וגם לשלם להם הכסף אשר נשׂו ביהודים, אך גם זאת היתה ללא חועיל, והמפרים נשארו תחת חסגו כמקורם.

ח.

אולם בשנת 1740 בכ' לחודש אקטובר באה העת שיצא הספר הזה ממאסרו אחר כמה שנים, כי מת הקיסר קארל הששי והממשלה באה עוד הפעם לידי הוויקאריאט, והיש מהר צו כי בזמן שלשים יום יבואו יהודי פראנקפורט דמאין לפניהם בעצמם, או שישלחו מאתם איש ויתנו לו רשות לעמוד לפניהם. אך היהודים לא באו לפניהם והשיבו ע"י המליץ שלהם: כי לא הם אשמים בדבר, יען לא על ידם גאסר הספר רק על פי מצות הקיסר בעצמו, ודבר אין להם עם יורשי אייזענ' בלל. אחר התשובה הזאת גזר הוויקאריאט ב"ט יוני 1741 להוציא את הספר הזה לחפשי מפני כמה מעשים: (א) כי נדפס ברשות המבקר מן הממשלה; (ב) כבר הוציא הוויקאריאט את הספר הזה לחפשי בשנת תשי"א; (ג) כי נדפס כבר בפרייסען; (ד) כי נראה ונודע הדבר שע"י הספר הזה לא תצאנה פרעות בארץ. ואחר כמה וכמה שנים שהיה הספר במאסר יצא כעת לחפשי כזון ותש כה וחסר מעט ופניו נמלו מאד, ועל ראשו היה עפר ואבק וקורי עכביש לרוב; בעל הבית מפראנקפורט דמאין אשר אצלו היו מונחים הספרים מת ברבות הזמן, ויורשו באו ג"כ כעת לתבוע שכר דירה בעד ארבעים שנה, ועלה ארבע מאות ושמונים מהאלער, מלבד עוד ארבעה מארק שאר הוצאות.

גם בעיני יורשי אייזענמענגער לא מצא הספר הזון בעצמו חן, ורצו עוד כי יהודי פראנקפורט דמאין ישלמו להם כסף רב בעד נזקם; ושרי הוויקאריאט פקדו עוד ב"ז דעצעמבר 1740 כי יבואו היהודים עם יורשי אייזענמענגער לידי פשר במשך שמונה ימים; אך בחרם שנמסרה הפקודה הזאת לידי יורשי אייזענמענגער מלכה מאריא טהרעזיא בת קארל הששי על עסמרייך, וכל דבר הוויקאריאט אבד את כחו; והענין של יורשי אייזענמענגער נשאר תלוי כמה שנים, עד אשר בשנת 1761 באו היהודים להזכיר עוד הפעם נשכחות ולתבוע מיהודי פראנקפורט דמאין את נזקם. אבל היהודים השיבו עוד הפעם ע"י המליץ שלהם גאטמליב לינקער, שהם אינם חייבים בדבר הזה מאומה, וכל הענין אינו שייך להם כלל; ובכל זאת רצו היהודים ליתן להם אלף מהאלער למען יהיה קץ וסוף לכל הדבר הזה, אך יורשי אייזענמענגער לא רצו לקחת מעט כסף ויחשבו בטח שסוף כל סוף יצא משפטם לטוב ויקחו הון רב; אבל תוחלתם נכזבה, כי בשנת 1768 יצאה פקודה מאת הממשלה כי יהודי פראנקפורט דמאין חפשים הם מכל הענין, ואין ליורשי אייזענמענגער לתבוע מהם מאומה.

זה חלק אדם רשע מאל. כל ימיו יגע אייזענמענגער לריק והוליד לבהלה, ועמלו שב בראשו, ובספרו עשה לו שם לדראון עולם. כן יאבדו כל אויביו ח', ואחביו כצאת השמש בגבורתו.

דוד כהנא.

